

УДК 004+17.023.31:159.955 +16

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.36.17>

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СТИЛЬ МИСЛЕННЯ ЛЮДИНИ

Сергій Симоненко

*Одеський національний економічний університет,
кафедра філософії, історії та політології
вул. Преображенська, 8, 65000, м. Одеса, Україна*

Наталія Щубелка

*Одеський національний економічний університет,
кафедра філософії, історії та політології
вул. Преображенська, 8, 65000, м. Одеса, Україна*

П'ята інформаційна революція завдяки формуванню та розвитку глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж змінила образ культури. Розвиток інформаційних технологій, що забезпечують та визначають характер зберігання і поширення інформації, приводить до радикальних змін у суспільних відносинах та впливає на стиль мислення людини.

У статті досліджується проблема впливу інформаційних технологій на стиль мислення людини. У контексті інформаційних революцій автори висвітлюють динаміку розвитку суспільства. У роботі описуються основні риси інформаційного суспільства та розкривається взаємозв'язок між рівнем розвитку інформаційних технологій та стилем мислення людини, що панує в історично визначеному культурному просторі. Стиль мислення розглядається як інтелектуальна стратегія, навички та операції, якими володіє людина та використовує в пізнавальній діяльності.

Увага авторів зосереджена на феномені сучасності – кліповому мисленні. У роботі зроблено аналіз основних характеристик кліпового мислення та виділено основні проблеми даного типу мислення, що проявляються на світоглядному рівні, в пізнавальній сфері. Кліпове мислення – принципово нове явище, що характерне для епохи інформаційного суспільства.

Алгоритм нового стилю мислення, що формується під впливом інформаційних технологій, вступає в суперечність із текстоцентричною педагогічною культурою класичної парадигми освіти. Авторі констатують необхідність модернізації освітньої системи у сфері методології, що забезпечує перехід від традиційних освітніх методів, спрямованих на репродуктивне засвоєння знань, до інноваційних, що передбачає впровадження в педагогічну практику технологій продуктивного навчання. Актуальним напрямом розвитку особистості є формування нової інформаційної культури як необхідної умови успішної діяльності людини в системі інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційна революція, інформаційне суспільство, інформаційні технології, стиль мислення, понятійне (словесно-логічне) мислення, кліпове мислення, інформаційна культура.

В історичному розвитку людства можна виділити декілька інформаційних революцій, що були пов'язані із принциповими змінами у сфері виробництва, обробки, розповсюдження інформації та забезпечили розширення інформаційного поля культури. Перша інформаційна революція була викликана виникненням писемності. Можливість фіксувати знання на матеріальному носії та зберігати його для нащадків стало зародком прогресу і кардинально змінило суспільство. Друга інформаційна революція, що місце в середині XVI століття, була спричинена винаходом книгодрукування. Книгодрукування дозволило тиражувати і розповсюджувати інформацію, що сприяло поширенню знань серед широких мас людей та надало людству додаткові можливості для освіти та культурного розвитку.

Третя інформаційна революція (кінець XIX ст.) зумовлена виникненням електрики, завдяки якій стали можливими телеграф, телефон, радіо. Це дозволило оперативно поширювати серед населення значні обсяги інформації. За цих умов суттєво зросла роль інформації як засобу впливу на соціум. Четверта інформаційна революція відбулася в середині XX ст. і була пов'язана з винаходом обчислювальної техніки, появою персонального комп'ютера та створенням телекомунікацій. Відтепер людство отримало можливість накопичувати, зберігати, обробляти та передавати інформацію електронній формі. Так, зросла швидкість створення та передачі інформаційних потоків. Наслідком четвертої інформаційної революції стало максимальне розширення інформаційного поля культури.

Сьогодення пов'язане з п'ятою інформаційною революцією. Досягнення сучасності – інтернет, поява якого зумовлена формуванням та розвитком трансграничних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж, що охопили всі країни світу. Засоби зв'язку та комунікацій, інформаційні запаси утворили єдину телекомунікаційну інфраструктуру соціуму інтегровану в єдиному інформаційному просторі. Інформація перетворилась у могутній ресурс суспільства, рівний за значенням із природним, фінансовим та трудовим.

У 60-х роках XX століття в наукову теорію стрімко ввійшов термін «інформаційне суспільство». Дослідження трансформацій індустріального суспільства містяться в роботах М. Кастельса, Ф. Уєбстера, Е. Гідденса, Ю. Хабермаса, Е. Тоффлера, Д. Белла, З. Бжезинського, А. Турена, П. Дракера, М. Маклюєна та ін. Становлення терміну «інформаційне суспільство» пов'язано з дослідженнями динаміки розвитку наукоємних виробництв, які проводили професор Токійського технологічного інституту Ю. Хаяшн та вчений-економіст із США Ф. Махлуп. У роботі «Створення та поширення знань у США» (1962) Фріц Махлуп розглянув знання та інформацію як самостійні феномени, відокремлені від «звичайної» промислової та соціальної діяльності. Дослідження дозволили констатувати, що «індустрія знань» займає майже 29 відсотків соціальної діяльності в США та є свідченням розгортання інформаційного суспільства як фази розвитку постіндустріалізму. У 1977 році Марк Порат у звіті для Уряду США «Інформаційна економіка» переконливими статистичними даними доводив, що США трансформується на інформаційне суспільство. Інформаційне суспільство – це якісно новий рівень розвитку соціуму, в його основі перехід від виробництва матеріальних цінностей до виробництва інформаційних цінностей.

Термін «інформаційне суспільство» в науковій теорії утвердився в 1983 році після виходу роботи І. Масуди «Інформаційне суспільство як постіндустріальне». І Масуда визначив загальні риси майбутнього соціуму, зазначаючи, що його підґрунтям буде комп'ютерна технологія та обов'язкове зростання ролі інтелектуальної праці. На думку Масуди, інформаційно-комп'ютерні технології та техніка перетворюються на нову виробничу силу, що забезпечать процес масового виробництва знань, когнітивної, систематизованої інформації та технологій. За цих умов інтелектуальне виробництво стане провідною галуззю економіки. Сучасна економіка перетворюється в систему, що функціонує на основі обміну знаннями. Зростання ролі знаннєвої складової частини в процесі виробництва сприяє підняттю статусу інтелектуального капіталу підприємства та свідчить про провідну роль інтелектуальної праці. Зокрема, центр виробництва товарів та своєрідний символ індустріального суспільства, завод, в майбутньому буде замінений банком даних та інформаційними мережами. Саме банк даних та інформаційні мережі стануть символом, який визначатиме особливості нового суспільства.

Концентрація виробництва навколо виробництва та розподілу інформації, на думку Масуди, буде сприяти зміні наявної структури суспільства, що була сформована з метою забезпечення функціонування іншого типу суспільних відносин і зв'язків. Оскільки інфор-

маційно-комп'ютерні технології та техніка зумовлює перегляд окремих основоположних принципів, що визначають напрям соціально-економічного розвитку, Масуда виділяє низку параметрів, які мають змінитися в майбутньому: інформаційно-комп'ютерна технологія з її функцією заміщувати або підсилювати розумову працю людини стане основою нового суспільства; інформація виступить в ролі нової продуктивної сили та забезпечить процес масового виробництва знань; інтелектуальне виробництво стане провідною галуззю економіки.

Розвиток інформаційних технологій, що забезпечують та визначають характер зберігання і поширення інформації, приводить до радикальних змін у суспільних відносинах та впливає на стиль мислення людини.

У науковій літературі поняття «стиль мислення» використовують філософи, культурологи, соціологи, психологи, історики, позначаючи явища, предмети, процеси у пропорційних сферах соціального буття. Кожна галузь знання залежно від предмету досліджень має свій контекст трактування та смислове навантаження поняття «стиль мислення», наслідком чого стала багатозначність та метафоричність терміну. Аналізуючи поняття «стиль», В. Горський зауважив, що воно застосовується в широкому сенсі як вираз особливостей, які маркують будь-який тип людської діяльності [4]. Як філософська категорія поняття «стиль мислення» взаємно корелюється з поняттями «світогляд», «картина світу», «парадигма». У широкому сенсі поняття «стиль мислення» практично є тотожним «способу пізнання», трактується як інструментарій, що виділяє спрямованість пізнавальної діяльності людини, конкретної науки чи історичної епохи. Стиль мислення – це інтелектуальна стратегія, навички та операції, якими володіє людина (аксіологічні, логічні) та використовує в пізнавальній діяльності.

Дослідження впливу способу передачі інформації на стиль мислення людини зроблені в галузі комунікативістики та антропології (Дж. Гербнер, М. Маклюен).

Так, канадський філософ, філолог, М. Маклюен вивчає, як інформаційні технології впливають на пізнавальні процеси людини і на становлення особистості в цілому, як розвиток друкування зумовлює розвиток культури, як медіа як засіб комунікації впливає на аудиторію. Аналізуючи становлення особистості в культурному просторі, М. Маклюен виділяє усну та письмову культуру. Усна культура, що спирається на слух, трактується автором як більш емоційна, експресивна тому, що у процесі пізнання люди максимально використовували всі органи чуттів.

Письмова культура, що ґрунтується на зоровому сприйнятті, є більш стриманою та відстороненою. За допомогою письма людям було зручно передавати і зберігати інформацію, переймати досвід. Маклюен зазначає, що фонетичний алфавіт скоротив все багатство почуттів до одного візуального коду [8, с. 20]. Інформація, яку несли письмові джерела (книга), була чітко структурованою та логічною, із закономірними висновками. Реальність сприймається як вибудована ієрархічна система «від простого до складного». У часі розміщуються безліч подій, що відбуваються послідовно. Писемність, письмові джерела розвивають у людини здатність до послідовного сприйняття інформації, формують розуміння причинно-наслідкових зв'язків у перебігу подій. Це забезпечує розвиток лінійного сприйняття та спричиняє формування лінійності у свідомості людей.

Завдяки усвідомленому читанню в людини склався рефлексивний характер сприйняття інформації та формувалося понятійне (словесно-логічне) мислення, що оперує поняттями та логічними конструкціями. Це стало підґрунтям для формування раціонально упорядкованої, цілісної картини світу. Так, Г. Маклюен, аналізуючи стилі мислення, навчив людей організовувати всі інші види власної діяльності на основі принципу систематичної лінійності [8]. На думку автора, принцип систематичної лінійності, що відтворювався на рівні тексту, дозволив людству здійснити науково-технічний ривок та стати на шлях прогресу.

Завдяки динамічному розвитку інформаційних технологій мислення сучасних людей формується під впливом потужного інформаційного потоку. Ефект новизни, перенасичення інформацією, багатозадачність, прискорення ритму життя спричинили появу нового феномену – кліпового мислення. Термін «Сірі» у перекладі з англійської означає «затискати», «обрізати», «нарізка». Поняття «кліпове мислення» з'являється в середині 1990-х років та відображає здібність людини сприймати світ через короткі та яскраві образи (кліпи).

Кліпове мислення – це нова форма мислення, що підпорядковано принципам відео-кліпу, коли людина сприймає реальність як низку не пов'язаних між собою образів (картинок, кліпів). Образ (картинка, кліп) фіксує і відображає основні яскраві моменти, (кадри) реальності, не занурюючись у світ сутностей, не розкриваючи понять, не фіксуючи логічних конструкцій. Із кліповим мисленням світ постає як набір ізольованих інформаційних уламків, а не система знань. При кліповому мисленні «навколишній світ перетворюється на мозаїку розрізаних, мало пов'язаних між собою фактів. Людина зникає до того, що вони постійно, як у калейдоскопі, змінюють один одного, і постійно вимагає нових» [13]. Занурення людини в великий масив суперечливих інформаційних фрагментів значно обмежує можливості її мислення у процесі структурування інформації. Свідомість людини не встигає вибудовувати логічні зв'язки. За цих умов отримана інформація швидко втрачає актуальність, забувається, звільняючи місце новій інформації. Це ускладнює процес формування картини світу як упорядкованої, цілісної системи.

Кліп-культура як принципово нове явище, що характерне для епохи інформаційного суспільства, було описане Е. Тоффлером. Як кліп-культуру Тоффлер визначив образ культури майбутнього в основі якої – безкінечне мерехтіння інформаційних відрізків та люди відповідного складу розуму [11]. Тоффлер вважає, що в насиченому інформаційними спалахами соціумі кліпове мислення стає основною формою сприйняття людиною реальності. За Е. Тоффлером, людство живе у світі кліп-культури, визначальною рисою якої є поширення кліп інформації: об'яви, команди, уривки новин. Це створює особливу ситуацію, коли людина змушена самостійно моделювати картину світу, не маючи можливості отримати готову ідеальну реальність. За цих умов у процесі передачі інформації від людини до людини особисто чи то через засоби масової інформації аксіомою стає класифікація та уніфікація, яка дозволяє забезпечити найбільшу компресію і ефективність. На думку Тоффлера, кліпове мислення не є негативним явищем. Це необхідна захисна реакція людського організму в постіндустріальну фазу розвитку суспільства, на занадто великий масив інформації самої різної якості.

Як негативне явище оцінює кліпову культуру французький соціолог А. Моль. У роботі «Соціодинаміка культури» А. Моль виділив визначальні риси культури постіндустріального суспільства, яку він називає «мозаїчною». На думку Моля, культура дає людині «екран понять», на який людина проектує і з яким співставляє свої сприйняття зовнішнього світу. В умовах традиційної культури «екран понять» мав раціональну цілісну сітчасту структуру, завдяки чому людина з легкістю могла виявити причинно-наслідкові зв'язки, вибудувати логічні ланцюги та співставити старі та нові уявлення [9]. Кліпове мислення породжує розрив між образом та концептуальною схемою. Безперервне накопичення емоційно насичених образів не дозволяє людській свідомості змоделювати цілісну картину світу. Електронні комунікації змінили спосіб життя людини, трансформували мову спілкування – спілкування без особистої присутності особи.

Таким чином, за А. Молям сучасна культура формує людину з розщепленою свідомістю, не здатною до системного мислення. Інформаційна епоха з високим рівнем розвитку інформаційних технологій зформувала принципово новий тип мислення. Якщо традиційна

культура була внутрішньо систематизованою, логічною, послідовно вибудованою, крок за кроком стаючи все складнішою та комплексною, то інформаційне суспільство постало ризоматичною реальністю.

Така ситуація надає культурі травматичного характеру, бо людина відчуває себе нездатною співвідносити себе з навколишнім середовищем та втрачає соціальну стійкість. Це впливає на духовно-моральний світ людини та ускладнює процеси самоідентифікації. Так формується новий тип чуттєвості, ознаками якого є байдужість, притуплене відношення до наявного.

Тип світогляду, сформований в умовах інформаційної епохи, визначається особливою системою моральних цінностей та має символічно-симулятивний характер, як безкінечне відтворення мертвих «ідеалів, фантазмів, образів, мрій» [3, с. 8]. У світоглядній картині сучасної людини домінують віртуальні цінності. Інформаційне суспільство формує новий тип особистості, зі своєрідним образом мислення, поглядами на світ. За твердженням Ж. Бодрійяра, нова особистість – «оператор віртуальності, і її дії націлені на інформацію й комунікацію; насправді йдеться про те, щоб випробувати всі можливості програми, подібно до того, як гравець випробує всі можливості гри» [3, с. 31].

Панування віртуальних цінностей зумовлює трансформацію морально-етичного підґрунтя культури. Наслідком трансформаційних процесів у сфері моралі є тенденція до надання людиною пріоритету матеріальним й соціальним благам. Дана ситуація сприяє стагнації духовної сфери культури, дисгармонії у системі цінностей особистості, зростанню рівня агресивності соціуму. Цей процес сприяє виникненню або загостренню соціальних конфліктів, що мають яких виражений моральний контекст.

На основі досліджень феномену кліпового мислення, зроблених у галузі філософії, психології (Э. Тоффлер, К.Г. Фрумкин, Н.В. Азаренок, Ф.И. Гиренок, С.Г. Кара-Мурза), можна виділити основні проблеми даного типу мислення:

- 1) суперечність між мозаїкою розрізнених, мало пов'язаних між собою фактів та цілісною картиною світу;
- 2) високою швидкістю сприйняття інформації та глибиною усвідомлення деталей інформації;
- 3) сприйняттям розрізнених фрагментів та вмінням виявляти причинно-наслідкові зв'язки та вибудовувати логічні ланцюги;
- 4) здібностями до багатозадачності та концентрацією уваги.

Філософи, психологи, педагоги наголошують, що в умовах динамічного розростання інформаційного поля культури та обмежених можливостей людського мозку в процесі оволодіння чисельним арсеналом фактів і понять під загрозою опиняється ключова здатність людини – логічне та аналітичне мислення. Психологи констатують низький рівень критичного мислення у дітей. За цих умов знижується рівень впливу системи освіти на формування когнітивного стилю людини. Критичне мислення формується тоді, коли людина не лише відтворює інформацію, але й формує для себе нові знання, розробляє та розвиває нові ідеї.

Досвід свідчить, що збільшення обсягу інформації не гарантує суспільству прогресивний розвиток. У 2005 році ЮНЕСКО підготувала Всесвітню доповідь 2005 «На шляху до суспільства знання», в якій зверталась увага на те, що можливості і ресурси глобальної інформатизації лише частково задіяні в процесі продукування і поширення знань. Значна їх частина сприяє поширенню явищ, які взагалі не мають зв'язку із суспільством знань: сумнівного змісту інтернетівські «чати», «шопінги» тощо. Отже, проблемного звучання отримує співвідношення «інформація – знання» Поняття «інформація» має тісний зв'язок із поняттям «знання», проте інформація не тотожна знанню. Інформація стає знанням, коли

людина її засвоїла. Критичне мислення виражається у здатності людини до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, вмінні сприймати ситуацію глобально, знаходити причини, оцінювати наслідки дій.

Алгоритм нового стилю мислення, що формується під впливом інформаційних технологій, вступає в суперечність із текстоцентричною педагогічною культурою Класичної парадигми освіти. Сучасна система пізнання знаходиться під впливом ієрархічно неупорядкованих інформаційних потоків, що загострює суперечність між текстоцентричною педагогічною культурою та кліповим мисленням із мозаїчним, позатекстовим рівнем сприйняття. Наслідком цього стає поверхневе розуміння інформації та зниження реакції людини на агресивне інформаційне середовище. Педагогічний досвід засвідчує, що традиційні навчальні технології не можуть в повному обсязі забезпечити формування у людини навиків, актуальних для успішної життєдіяльності в сучасних умовах. Серед актуальних навиків сучасної людини – критичне та аналітичне мислення. Ураховуючи основні тенденції суспільного розвитку, сучасна освіта потребує, перш за все, технологічної модернізації навчального процесу. Науковою спільнотою розроблено низку рекомендацій щодо модернізації освітньої системи, а саме зміну методології, що забезпечує перехід від традиційних освітніх методів, спрямованих на репродуктивне засвоєння знань, до інноваційних, що передбачає впровадження в педагогічну практику технологій продуктивного навчання. Модернізація системи освіти покликана забезпечити умови для формування та розвитку в людини навиків, які дозволять їй ефективно діяти в просторі інформаційного суспільства.

Сьогодні все виразнішою стає ідея про формування нової інформаційної культури. У сучасній теорії широкого поширення отримав термін «інформаційна культура особистості». Перші дослідження даного феномену були зроблені в контексті досліджень механізмів формування інформаційної цивілізації. Це дослідження Д. Белла, М. Маклюєна, Е. Тоффлера, Б.С. Іноземцева, А.І. Ракитова, Р.Ф. Абдеева і ін. Незважаючи на відсутність єдиного загально визнаного визначення поняття «інформаційна культура», загальним є розуміння того, що із часом інформаційна культура стане необхідним фактором розвитку кожної особистості та умовою успішної діяльності людини в системі інформаційного суспільства.

Список використаної літератури

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. Москва : ВЛАДОС, 1994. 336 с.
2. Бодрийяр Ж. Америка. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2000. 204 с.
3. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. Москва, 2006. 258 с.
4. Горский В.С. Историко-философское истолкование текста / Отв. ред. И.П. Головаха. Киев, 1981. С. 153.
5. Дзьобань О.П. Філософія інформаційних комунікацій : монографія. Харків : Майдан, 2012. 224 с.
6. Іноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. Москва : Логос, 2000. 302 с.
7. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура. Москва, 2000.
8. Маклюэн, Маршалл. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры. Киев : Ника-Центр, 2004. 432 с.
9. Моль Абраям. Социодинамика культуры: Пер. с фр. / Предисл. Б.В. Бирюкова. Изд. 3-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2008.. 416 с.
10. Скиба О. Стиль наукового мислення в інформаційну епоху. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія.* 2011. № 2.

11. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : АСТ, 2008. 569 с.
12. Тоффлер Э. Третья волна. Москва, 1999. 784 с.
13. Фридман О. Психологія кліпового мислення. Що це таке? *IT-ТЕХНОЛОГІЇ*. URL : <http://itstechnology.ru/page/klipovogo-mislennja-shho-ce-take/>.
14. Ясь О. Стиль мислення – метафора та інструмент. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2006. Вип. 2, ч. 1. С. 19–40.

INFLUENCE OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON THE STYLE OF HUMAN THINKING

Serhii Symonenko

*Odesa National Economic University,
Department of Philosophy, History and Political Science
Preobrazhenskaya str., 8, 65000, Odesa, Ukraine*

Nataliia Shchubelka

*Odesa National Economic University,
Department of Philosophy, History and Political Science
Preobrazhenskaya str., 8, 65000, Odesa, Ukraine*

The fifth information revolution changed the image of culture thanks to the formation and development of global information and telecommunication networks. The development of information technologies providing and determining the nature of storage and dissemination of information lead to radical changes in social relations and affect the style of human thinking.

The articles investigates the problem of information technology influence on the style of human thinking. In the context of information revolutions, the authors highlight the dynamics of society. The paper describes the main features of the information society and reveals the relationship between the level of development of information technology and the style of human thinking which takes place in a historically defined cultural space. Thinking style is seen as an intellectual strategy, skills and operations that people control and use in cognitive activity.

The attention of middle-level authors is focused on the update phenomenon – clip content. The analysis of the main characteristics of clip thinking and highlighting the main problems of this type of thinking arising at the global level in the cognitive field have been analysed in the paper. Clip thinking is fundamentally new typical phenomenon of the information society era.

The algorithm of a new style of thinking, formed under information technology influence contradicts the text-centric pedagogical culture of the classical paradigm of education. The authors state the need to modernize the educational system in the field of methodology.

It provides a transition from traditional educational methods aimed at reproductive learning to innovative ones. The transition involves the introduction of technological productive learning into pedagogical practice.

Nowaday direction of personal development is the formation of a new information culture as a necessary condition for successful human activity in the information society.

Key words: information revolution, information society, information technologies, style of thinking, concept (verbal-logical) thinking, clip thinking, information culture.